

ALTAY DESTANLARINDA VE ANADOLU TÜRK MASALLARINDA TASTARAKAY-KELOĞLAN

The Figure of “Tastarakay-Keloğlan” in Altai Legends and Anatolian Turkish Folk Tales.

Dr. Pervin ERGUN*

ÖZET

Altay destanlarının karakteristik motifi olan “Tas, Tastarakay” ile Anadolu Türk masallarının ünlü tipi “Keloğlan” aynı kökten gelmektedir. Altaylardan Balkanlara, bütün Türk dünyasında tanınan karakter, Türk kültürüne has önemli motiflerden biridir. Türkün dünya görüşüne göre kellik, köseliğin zıddıdır ve Tanrı kutunu sembolize eder. Tanrı tarafından yeryüzünü yönetmekle görevlendirildiğine inanan Türk hakanı, zaman zaman kılık değiştirerek halk içinde gezer; hak düzene uymayanları, kötülere karşı tespit ettikten sonra, cezalandırır. Türk devlet yönetiminin temelini oluşturan bu sistem, kültürümüzün bütün ürünlerinde karakterize edilmiştir. Gerek Altay destanlarında, gerekse Anadolu halk masallarında sıkça görülen Tastarakay-Keloğlan, zeki, muktedir, insanlar tarafından öldürülemeyen, dürüst, kötülere karşı acımasız, uykucu, uyuz kel görünüşlü, komik, zayıf, cılız, kel atlı, vb. özelliklere sahiptirler. Yalnız Altay destanlarında aslına dönerek kutlu han olan Tastarakay, Anadolu masallarında bazen kutlu han olur; bazen de geleneğin bozulması sebebiyle Keloğlan olarak kahr. Türk kültürünün iyi tahlil edilebilmesi ve mitolojimizin sağlam temellere oturabilmesi için Türk dünyasında mukayeseli çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Anahtar Kelimeler

Tastarakay, Keloğlan, Köse, kılık değiştirme, Dede Korkut Hikâyeleri, Köroğlu Destanı, Bamsı Beyrek, Bozoğlan, Aşık Garip, düzme Keloğlan, hakiki Keloğlan.

ABSTRACT

Tas, Tastarakay, the characteristic motive of Altaic epics and *Keloğlan* (the bald boy), the famous character of Anatolian Turkish folktale comes from the same root. From Altai to Balkans, the character well-known in the whole Turkic world, is one of the most important motives of Turkish culture. The baldness, depending on the Turkish aspect, is the opposite of beardness and symbolizes the holiness of God. The Turkish hakan (emperor), believing he has a mission to rule the world that was given by God, sometimes disguises and travels through the country; after exploring the bad ones this way, he punishes them. The system which takes the basic place in ruling the state can be seen in all the products Turkish culture. *Taskaray-Keloğlan* who can often be seen either in Altaic epics or Anatolian folk tale are clever, successful, honest, bald, cruel to the bad, funny and thin. They also cannot be killed by mortals. Only in Altaic epics, *Tastarakay* turns back to his roots and becomes the holy emperor... In Anatolian folk tale he sometimes becomes the holy emperor and sometimes remain as *Keloğlan* because of the destruction of the tradition. To analyze Turkish culture well and to establish our mythology on a strong foundation, comparative studies in the Turkic world should be taken seriously.

Key Words

Tastarakay, *Keloğlan*(the bald boy), beardness, to disguise, *Dede Korkut* Stories, *Köroğlu* Epos, *Bamsı Beyrek*, *Bozoğlan*, *Aşık Garip*, the fake *Keloğlan*, the real *Keloğlan*.

Keloğlan, bütün Türk dünyasında ve kültürümüzün bütün katmanlarında yaygın, millî bir motiftir. Motifle ilgili olarak en geniş araştırmayı Bahaeddin Ögel yapmıştır (1995:77-82). *Türk Mitolojisi* II adlı eserinde, Türklerde kel, kel-

lik anlayışı, kelliğin çeşitleri, daz, kel atlar, mitolojik bazı Keloğlan motifleri vs. hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Ayrıca I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi'nde sunduğu tebliğinde (1976:265-268), Türk dünyasından çeşitli örnekler

* Gazi Üniversitesi Türk Dili Bölümü Öğretim Üyesi

vererek, bazı folklorcuların iddia ettiği- nin aksine (Alangu, 1983:330-343; Boratav, 1984:85) - millî bir motif olduğunu ispata çalışmıştır.

Bütün Türk dünyasında daz, dazlak, kavlak, keçel, taşsa, tas, tas-kul, keçeli, keçel, taz keçel, Keçel Yelgen, Keçel Mehmet vb. (Ögel,1995:77-82; Köksal, 1991:241-254) adlar verilen motif, Altay destanlarında "Tas", "Tastarakay" (Ergun, 1998: 222, 224, 232; Dilek, 2002:56, 264, 271, 272, vs.), Anadolu coğrafyasında Keloğlan adıyla tanınmaktadır.

Türk kültür dairesi içinde yer alan İran'da "keçel", Gürcüler arasında "kel kafalı kaz çobanı" biçiminde; ayrıca Azerbaycan'da Keçel Memed, Keçel Yeğen, Keçel Hamza şekilleri yaşamaktadır (Bagriya ve Zeynalli 1935 ve Sadık Hidâyet, 1310'dan aktaran Alangu, 1983: 332).

Bizim bu makaleyi hazırlamaktaki amacımız, Keloğlan'ın Türk mahı olduğunu tekrar kanıtlamak değil, dünya görüşümüzde değişen yerini gözler önüne sermektir.

Türk dünya görüşüne göre kellik, Tanrı kutunu sembolize etmektedir. Eski Türk düşüncesine göre Tanrı, her şeyi yoktan var etmiştir. Onun bulunduğu yerde hiçbir şey yoktur. Geñ yerdir.¹ Çünkü onun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Tanrı'nın dünya nizamını sağlaması için gönderdiği Türk hakanları da geldikleri kutlu yerden izler taşırlar. Kellik bu izlerden biridir. Oğuz Kağan Destanı'nın daha başında ifade edilen "Gün doğusu, geñ yerden kopan Oğuz" sözü, bu düşüncemizi açıkça doğrulamaktadır (Ögel, 1976:37).

Dünya nizamını sağlamakla görevlendirilen Türk hakanları, hak düzene uymayan bir durumla karşılaştıklarında Tanrı vergisi kutlu özelliklerini kullanır-

lar. Kılık değiştirirler; tebdil-i mekân gezirler; Keloğlan-Tastarakay olurlar. Toplum içinde hata yapanları bu şekilde tespit ettikten sonra, suçluları cezalandırır ve tekrar eski hâllerine geri dönerler.

Kültürümüzün bu özelliği, masal tipimizde olduğu gibi, destancılık geleneğimizin de değişmeyen motifi olmuştur. Tanrı kut verdiği için yeryüzünü yöneten Türk hakanı, Altay destanlarında "altmış kağanın ağabeyi", "yetmiş kağanın ağabeyi"dir (Dilek, 2002:41, 43; Ergun, 1998:203). Zaman zaman Tastarakay- Keloğlan kılığına girerek yeryüzündeki ve gök katlarındaki kağanları denetler; halka zulmedenleri cezalandırır; yerlerine adaletli kağanları atar (Dilek, 2002:50-57; Ergun, 1998:214). Bazen yer altına inerek, kutlu insanları kaçıran "Erlık-Şeytan-kötü ruh"la mücadele eder; kutlu kişileri kurtararak yeryüzüne çıkarır; Erlık'i yerin yedi-dokuz kat altına göndererek hak ettiği cezayı verir (Dilek, 2002:140, 166; Ergun, 1998:213). Bütün kağanların üzerinde yaratılmış kutlu kağan ve kendisi gibi bu iş için kel olan atı, vazifesini tamamladıktan sonra, tekrar eski hâline geri döner.

Altay'daki kutlu hanların kahramanlıklarını anlatan destanların en fazla ilgi çeken ve en komik olan bölümü, hanın Tastarakay olduktan sonraki maceralarının anlatıldığı bölümdür. O bölümde anlatılanlar ile masal kahramanımız Keloğlan arasında çok büyük benzerlikler vardır. Bu benzerlikleri şöyle sıralayabiliriz:

a) İkisinin de sadece yaşlı anne-babası veya annesi vardır. Yalnız, Tastarakay'ın ailesi kutlu yaratılmış han soyudur. Keloğlan'ın ailesi ilk bakışta gari-bandır. Kutlu olduğu sonradan anlaşılır.

b) İkisi de kutlu yaratılmış han kızı ile evlenir.

c) Kötü, güçsüz görünmelerine rağmen, en zor engelleri aşarlar. Engelleri şöyle sıralayabiliriz: Kötü kişilerle mücadelede (köse, dev, kötü yaratılışlı hakan, Erlik, vs.); üç âlemde seyahat (Kuyudan, ağaç kökünden, denizden, yol ayrımından vs. inilen çıkılan yer altı ve yer üstü âlemi.)

d) Keloğlan ile Tastarakay, karakter olarak birbirine çok benzer. İkisi de kutlu yaratılışlıdır. Akıllı, zeki, sevimli, muktedir, dürüst, kötülere karşı acımasız, vs.

e) İkisi de uykucudur. Tastarakay, bazen, belki altı ay boyunca uyur. Keloğlan'ın annesi, oğlunun tembelliğinden ve uykuculuğundan yakınır.

f) Dış görünüşleri birbirine çok benzer. Yamalı, yırtık kıyafetli, başı kepekli, burnu sümüklü, uyuz, kel görünüşlü, güçsüz, takatsiz, komik bir hâledirler.

g) Kutlu yaratılışlı oldukları, ancak iyi yaratılışlı insanlar tarafından anlaşılabilir.

h) İkisinin de uyuz kel görünüşlü atı vardır ve onlara can yoldaşdır. (Sahibi gibi kutlu yaratılışlı bu atlar, gerektiğinde akıl verir, konuşur, korur. Ait oldukları hanla, doğumlarına sebep olan obje aynıdır: Elma. Dikey düzlemde yaratıldığına inandığımız üç âlemde birlikte seyahat ederler.

i) İkisi de kötülere cezalandırılır, iyileri mükâfatlandırılır. Bazen ceza, ölüm de olabilir.

j) İkisi de hakan üstü özelliklere sahiptir. Hiçbir yaratılmış onları öldüremez. Onlar Tanrı tarafından yeryüzünü nizama sokmakla görevlendirilerek gönderilirler. Vazifeleri bitince tekrar Tanrı'nın emriyle ve kutlu objeler vasıtasıyla cennete götürülürler.

k) Sazlı sözlü, zekâ yarıştırmacı deyişmelere ve spor müsabakalarına katılırlar ve hepsinde mutlaka muvaffak olurlar.

lar ve hepsinde mutlaka muvaffak olurlar.

Altay destanlarındaki Tastarakay ile Keloğlan arasında tek fark vardır: Tastarakay tekrar eski hâline döner, kutlu yaratılışlı han olur. Keloğlan ise bazı masallarda aynı şekilde kalarak kutlu han olur. Bu kadar ortak yönü olan iki kahraman, acaba niçin bu noktada ayrılmışlardır? Anadolu'da anlatılan Keloğlan masalları, acaba eski dönemlerde, aynı şekilde anlatılan destanların birer parçası mı idiler? Şimdi bunlara cevap aramaya çalışacağız.

Büyük devletler ve imparatorluklar kurmuş Anadolu Türklüğü, mitolojik destan geleneği dönemini çoktan aşmıştır. Gök Tanrı inanç geleneğinden getirdiğimiz motiflerle örülü bu destanlar, İslâm kültürünün de etkisiyle silinip gitmişlerdir. Dede Korkut Hikâyeleri Türk destancılık geleneği açısından, işte o dönemde, sel altında kalmış bozkırda, can çekişen son ağaçların tepeleri gibidirler. Zamanla onlar da, bu baskıya dayanamamış, birer birer hafızaları terk etmişlerdir. En ilginç, en komik yeri olan ve kültür kotlarımızda kut timsali olan Keloğlan-Tastarakay bölümü ise yaşamaya devam etmiştir. Çocukları eğlendirmek için anlatılan bu maceralar, zamanla, masallar içinde farklı bir tür olarak yerlerini almışlar; hem öksüz hem de yetim misali günümüze kadar gelmişlerdir.

İslâmiyetten sonra oluşan Türk kültürü, Gök Tanrı inanç sistemiyle örülmüş destanların yerine, İslâmî inancı yansıtan *Hamzanâmeler*, *Battalnâmeler*, *Gazâvatnâmeler*, *Hızır Ali Cenknâmeleri*yle yoğrulmuştur. Tastarakay'ın vazifesini de Hızır ile erenler ve gaziler üstlenmişlerdir.

Kutlu hanların Tastarakay olması motif, İslâmî eserlerdeki kahramanla-

rın don değiştirmesi ile yaşamaya devam etmiştir. Aslan, güvercin, geyik vs. donuna giren alperenler Tastarakay'ın vazifesini devralmışlardır.

Bütün Türk dünyasında yaygın olarak anlatılan ve belki de en genç destanlarımızdan olan Koroğlu'nun, Anadolu'da anlatılan kollarında gördüğümüz, Keloğlan'ın dâhil olduğu bölümler bu düşüncemizi destekleyen en büyük dayanaklardan biridir.

Koroğlu'nun Paris (Boratav, 1984:65), Hulufu (Boratav, 1984:46) rivayetlerinde Kiçel Hamza; Tobol rivayetinde Kezel (Boratav, 1984:83), Maraş rivayetinde Keloğlan ve Yekçeşim (Boratav, 1984: 85) adıyla karşımıza çıkar. Koroğlu Destanı'nda gördüğümüz Keloğlan'ın, Altay destanlarındaki Tastarakay ile görev bakımından hiçbir farkı yoktur. Fakat, artık ayrı bir kahraman olarak destanlarda yerini almıştır.

Erzurum, Aşık Battal anlatması, Silistre-Hasan Paşa Kolunda, Koroğlu'nun karşısına çıkan Keloğlan, hilede ve civanmertlikte Koroğlu'nu bastırır. Silistre'de Hasan Paşanın kızını almak için Kır-At'ı kaçırır. Fakat ilk fırsatta Koroğlu'na Kır-At'ı kurtarma imkânlarını hazırlar. Sonunda, vadettiği gibi Kır-At'ın dizginini Koroğlu'nun eline verir. Hatta bazı rivayetlerde o, beyin mağlûbiyetinden sonra da mevkiini kaybetmez. Vaadini yerine getirdiği için, Koroğlu onu paşanın yerine geçirir (Boratav, 1988: 81, 140).

Koroğlu'nun kollarından Celâli Bey ve Mehmet Bey hikâyesinde Keloğlan, şahın kölesi gibi gösterilir. Zekâsıyla, haksız yere idam edilecek olan Mehmet Beyi idamdan kurtarır (Boratav, 1988: 218).

Bozoğlan Destanı'nda Keloğlan'a benzer bir tip vardır. Bu, tamamen Azeri

rivayetindeki Keçel Hamza gibi bir tipdir. Mirza Memed, Yusuf Bey ve Ahmet Beyi öldürmeyi taahhüt eder, buna karşılık da Güzelşah'ın kızı ile evlenir (Boratav, 1988:239).

Halk hikâyelerinden Aşık Garip'te de Keloğlan tipi yer almıştır. Garip'in rakibi şah Vele'd'in şah Sanem ile evlenmesini temin için, Aşık Garip'i ölmüş zannettirir (Boratav, 1988: 85). Tahir ile Zühre hikâyesinde iki aşığa birbirinden haberler götüren bir aşıktır. Bir kervanda bulunarak Zühre'nin şiirlerine cevap verir (Boratav, 1988:85).

Yukarıda verdiğimiz destan ve hikâye örneklerinde gördüğümüz Keloğlan'ın, fonksiyon açısından Altay destanlarındaki Tastarakay'dan hiçbir farkı yoktur. Fakat geleneğin bozulmasıyla ayrı bir tip olarak yer almaya başlamıştır. Silistre-Hasan Paşa kolunda anlatıldığı gibi, Koroğlu'nun, onu paşanın yerine geçirmesi, geleneğin bozulduğunun bir başka delilidir. Hâlbuki Koroğlu'na yardım eden Keloğlan'dır, istese onu tekrar alt edebilir. Paşalığı-padişahlığı kendisi hak etmesine rağmen, Koroğlu öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Aslında Keloğlan, Koroğlu'dan daha üst bir tipdir. Destancılık geleneği içinde değerlendirecek olursak, kutlu yaratılmış Keloğlan, kötü düzene karşı çıkan Koroğlu'na muvaffak olması için yardım eder.

Masallara gelince, Anadolu'dan derlenen Keloğlan masalları, sanki Altay destanlarının Tastarakaylı bölümleri gibidir. Hatta bunlardan "düzme Keloğlan" diye adlandırılanlar (Sakaoğlu, 1973:227-228; Alangu, 1967: 125), destan geleneğindeki motife daha uygundur. S. Sakaoğlu, düzme Keloğlan'ı şöyle tarif eder: "Bilhassa gadre uğramış zengin veya padişah çocukları kendilerini tanıtmamak için kılık değiştirirler. Kar-

şalarına çıkan bir çobana bol para verecek bir koyun kestirirler ve karnını başlarına geçirerek Keloğlan olurlar. Keloğlan olduktan sonra da umumiyetle padişahın kaz çobanı olarak karşımıza çıkarlar.” (Sakaoğlu, 1973:227) T. Alangu, düzme Keloğlanların daima erkeklerden olduğunu söyler (Alangu, 1967:125). Oysa bazen şehzadenin hanımı da kılık değiştirir. (Gümüşhane Masalları’nda, 40 ve 48 numaralı masalarda şehzade, 47 numaralı masalda şehzadenin hanımı, başına karın geçirerek kendini gizler.)

S. Sakaoğlu, hakikî Keloğlan adını verdiği, yani değişime uğramayan Keloğlan’ın özelliklerini ise şöyle sıralar: “Kurnaz, elinden iş gelir, haksızlığa tahammül edemez (1973:226). Haksızlık yapanları mutlaka cezalandırır. Keloğlan’ın en büyük düşmanları devler ve köselerdir. Bunlarla amansız mücadelelere girer ve pek çok zor işi halledip ikisini de mutlaka alt eder. Kendisine yardım etmeyen veya kötülük edenleri de hiçbir zaman cezasız bırakmaz (1973:31, 37, 56, 68, 69). Keloğlan ya padişahın kızıyla ya da peri kızıyla evlenir.² Keloğlan daima kötülük öldürür, fakat kendisine hiçbir şey olmaz. Masalarda öldüğüne nadiren rastlanılır.³ Türk masallarında Keloğlan’ın annesinden başka kimsesi yoktur. Gümüşhane Masalları’nda aile kadrosu genişlemiştir.”⁴

Naki Tezel tarafından derlenip yayımlanan Keloğlan Masalları’nda, Keloğlan’ın mücadele ettiği karakterler kötülük (köse, cimri, vs.), periler (1936:7-10) ve devler (1936:V-VIII) dir. Keloğlan’a müşkül durumlarda olağanüstü hayvanlar yardım ederler. Naki Tezel’in adı geçen eserinde ikinci masalda küçük bir balık, altıncı masalda aslan, Keloğlan’a yardım eder. Yemen Padişahının Kızı masalında Keloğlan, büyük balık

tarafından yenmek üzere olan küçük balığı kurtarır. Küçük balık onunla konuşur; zor durumlarda yardım istemesi için sihirli iki tüy verir. Zor durumda kalan Keloğlan’a yardım eder (1936:4-6). Dördüncü masalda Arabistan’a kervancı başının yanında çalışmaya giden Keloğlan, su bulmak için, çölde gördüğü bir kuyuya iner. Kuyu içinde bir kapı görür. Kapıyı açınca içeride “cennet gibi bir yer, ortasında güzel bir köşk, köşkün içinde de güzel bir kız” görür. Şehzadenin nişanlısı olan bu kız, periler tarafından kaçırılmıştır. Bahçedeki narların içi mücevherle doludur. Keloğlan mücevherleri ve kızı memleketine götürür; şehzadenin kız kardeşi ile evlenir (1936:7-10).

Denizdeki bu olağanüstü olaylar ve çöldeki kuyudan iniş, halk anlatmalarında sık kullanılan başka âlemlere geçiş işaretleridir.

Türkiye’de bazı folklor araştırmacıları, Keloğlan motifinin sosyolojik yönünü incelerken şöyle bir yanılığa düşmüşlerdir: Keloğlan’ı alt sınıftan bir tipin, üst sınıfla mücadelesi olarak tanımlamışlardır (Alangu, 1983:333; Boratav, 1984:85; Eberhard ve Boratav, 1953:12). Batılıların dünya görüşüne ve yaşantısına göre yapılan bu tanımlama bize uymamaktadır. Çünkü Türk toplumunda ne sınıflar, ne de bunların mücadeleleri vardır. Türkün dünya görüşüne göre toplumdaki bütün fertler eşittir. Üstünlük kutlu yaratılıştadır. İslâmî inancın yaygınlaşmasıyla bu terim “takva”yla ifadesini bulmuştur. Hak yolunu terk eden idarecilerin ve insanların cezalandırılması da insanlık âlemini adilâne yönetmekle vazifeli, kutlu yaratılışlı kişiler vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu kişiler Altay destan kahramanlarında görüldüğü gibi kutlu yaratılmış Türk hanlarıdır.

Kutlu yaratılmış Türk hakanları, dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan “Erlik Beyin elçilerini” Tastarakay-Keloğlan kılığına girerek alt ederler; eski şekillerine dönerek tekrar kutlu mekânlarına ulaşırlar.

Tanrı tarafından dünya nizamını temin için gönderilen bu kutlu kişiler, Anadolu’dan derlenen masallarda olduğu gibi, karşılaştıkları bütün güçlükleri rağmen öldürülemezler. Vazifeleri bitince, bütün kutlu kişilerin ruhları gibi yine cennete götürülürler. Radlof tarafından derlenen bir metinde bunun cevabı Keloğlan’ın ağzından şöyle verilir: Han, kızıyla evlenme vaadine karşılık, başı altın, ayağı gümüş geyiği getiren Keloğlan’a bunu nasıl başardığının sırrını sorar. Keloğlan da “Bunu bana insanlar (adam) öğretmedi. Tanrı (Kuday) öğretti, ağzıma saldı (auzuma saldı)”der. Bunun üzerine han, “başımın yarasından kan akan, burnundan sümüğü akan, ayağından suyu akan, böyle bir kele (caman taşşaga)” kızımı verir. Keloğlan da han olur (Ögel, 1995:86).

Altay destanlarında Tastarakay’ın geçtiği bölümler ile Keloğlan masalları üslûp bakımından da birbirine benzerdir. Anadolu’dan derlenen Keloğlanla ilgili materyallerde geçen manzum bölümlerin destan edasıyla söylenmesi düşüncemizi daha da güçlendirmektedir:

-Ay keçel, vay keçel
Bağrı yanık vay keçel
Bizim kapıda birce çınar
Tap göreyim nedir ay keçel
Dallacıkları aşağı
Tap göreyim nedir ay keçel
Âleme şule verir
Tap göreyim nedir ay keçel
Ay keçel vay keçel
Bağrı yanık can keçel

-Onu bulmağa ne var hanım
Seni sarmağa ne var hanım
Sizin kapıda birce çınar
Boyun değil mi hanım
Âleme şule verir
Yüzün değil mi hanım
Onu bulmağa ne var hanım
Seni sarmağa ne var hanım (Boratav, 1988:97)

Tastarakay-Keloğlan’ın kutlu vazifesi, Türk devlet geleneğinin temelini oluşturur. Kıyafet değiştirerek halk arasında dolaşan hanlar, karşılaştıkları kötü kişileri cezalandırıp; dürüstleri mükâfatlandırır. Oğuz devlet geleneğini çok iyi yansıtan Dede Korkut Hikâyeleri’nden “Bamsı Beyrek”te, kılık değiştirme motifinin tipik bir örneği görülür. Düğün gecesi kaçırılan Beyrek ve otuz dokuz yiğidi, Bayburt hisarının beyi tarafından hapsedilir. Kendisinden on altı yıl haber alınmaz. Bunun üzerine Banı Çiçek’in kardeşi Deli Karçar, Bayındır Han’a baş vurarak Beyrek’in dirisi haberini getirene hediyeler, ölüsü haberi getirene kız kardeşini vereceğini söyler. Yalancı oğlu Yaltacuk, bu işi üzerine alır; Beyrek’in vaktiyle kendisine verdiği gömleği kana bulayarak ölüm haberini getirir. Beyrek düğün gecesi “deli ozan” kılığına girerek söylediği atışmalarla Yaltacuk’un yalanını ortaya çıkarır. Beyrek’i karşısında gören Yaltacuk, “Tana Sazlığı”na girer. Beyrek sazlığı ateşler; Yalancı Oğlu Yaltacuk yakalanır. Yaltacuk’u yakalayan Beyrek onu öldürmez, bağışlar (Ergin, 1958:116-153).

Oysa Bamsı Beyrek’in uzantısı olan ve Türk destancılık geleneğinin hâlâ canlı bir şekilde yaşadığı geniş coğrafyadan derlenen Alpamış Destanı’nın varyantlarında kötü tip affedilmez. Tas, Tastarakay kılığına giren Alpamış-Alıp Manaş, Bamsı Beyrek’te olduğu gibi

obasına gelince önce çobanla veya kız kardeşiyle karşılaşır. Obasıyla ve düğünle ilgili bilgiler alır. Kendi karısının düğününde yarışlara katılır. Bütün varyantlarda kendisine yarışması için verilen yayları kırar. En son vermek zorunda kaldıkları kendi yayı ile yarışları kazanır. Kadınlarla veya kendi karısıyla yaptığı sazlı sözlü atışmalarda, mutlaka karısının vefasızlığından bahseder. Karısı da kocasına sadakatini bildirir; gerçek anlaşılır. Alpamış'ın ölüm haberini getirerek hanımıyla evlenmeyi hak eden ve "Ultan", "Koltaba", "Ak- Köböñ" gibi adlarla ortaya çıkan kötü tip, destan kahramanı tarafından öldürülür (Ergun, 1998:82-91).

Beyrek'in Yaltacuk'u öldürmemesi ise geleneğin unutulmaya yüz tuttuğunu göstermektedir. Tebdil-i kıyafet gezme geleneği, Türk devlet geleneğinde, Osmanlı dönemine, hatta günümüze kadar gelen, teftiş yöntemidir. Bu da, Tanrı kutunun devamını, hakkı, adaleti sağladığı için devletin ilelebet ayakta kalmasını temin eden bir fazilettir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki günümüzde anlatılan Keloğlan masalları, aslında eski Türk destanlarında gördüğümüz kutlu hanların, kötülerle mücadele ederken kılık değiştirerek mücadele ettikleri bölümün günümüze gelen uzantılarıdır. Kellik de köseliğin zıttı ve kut sembolüdür. Diğer kültürlerden ve dinlerden uzakta, Altaylarda, Gök Tanrı'sına daha yakın Türk boyları ise geleneği bugüne kadar aslına uygun olarak sürdürmüşlerdir. Türk kültürünün ve dünya görüşünün tam ve doğru olarak ortaya çıkarılabilmesi için bütün Türk dünyasında gerek sözlü, gerekse yazılı ürünler hızla toplanmalı ve mukayeseli çalışmaları yapılmalıdır.

NOTLAR

¹ Hiçbir hayvanın yaşamadığı ve bitkinin yetişmediği çorak yer.

² Sakaoğlu, 1973, 37 numaralı masalda padişahın kızıyla, 56 numaralı masalda üç peri kızıyla evlenir.

³ Sakaoğlu, 1973, 70 numaralı masalda gerçek karakteri taşımayan bir tiptir ve ölür.

⁴ Sakaoğlu, 1973, 56 ve 69. masalda annesi, 56. masalda üç karısı 69 numaralı masalda dayısı ve teyzesi vardır. 31. masalda devle kardeşlik olmuştur.

KAYNAKÇA

A. Bağrıya ve H. Zeynalı. **Azerbaycanskie Tyurski**, Academia, Baku, 1935.

Bahaeddin Ögel. **Türk Mitolojisi II**, Ankara, 1995.

_____, "Keloğlan Masal Motifinin Eski Türk Kökenleri", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi**, Ankara, 1976.

Hasan Köksal, "Halk Masalları ve Hikayelerinin Değişmez İki Karakteri: "Keloğlan" ve "Köse", **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırma Dergisi**, VI, 1991, 241-254.

İbrahim Dilek, **Altay Destanları I**, TDK Yay., Ankara 2002.

Metin Ergun, **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş**, KB Yay., Ankara, 1998.

Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, Ankara, 1958.

Naki Tezel, **Keloğlan Masalları**, İstanbul, 1936.

P. Naili Boratav, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, İstanbul, 1988.

_____, **Koroğlu Destanı**, II. Baskı, İstanbul, 1984.

Sadık Hidâyet, **Evsâne**, Tahran, 1310.

Saim Sakaoğlu, **Gümüşhane Masalları**, Ankara, 1973.

Tahir Alangu, "Keloğlan Masalları Mitostan Kurtuluş-Gerçeğe Yöneliş", **Türk Folkloru El Kitabı**, Adam Yay., 1983.

_____, **Keloğlan Masalları**, İstanbul, 1967.

_____, **Türkiye Folkloru El Kitabı**, Adam Yay., 1983.

Wolfram Eberhard-P. Naili Boratov, **Typen Türkischer Volksmärchen**, Wiesbaden, 1953.